

P R I K A Z I

Al. Graur, STUDII DE LINGVISTICĂ GENERALĂ (variantă nouă)

Editura Academiei Republicii populare române, 1960.

Pokušaj da se tako opsežna naučna disciplina kao što je lingvistika, koja se uz to posljednjih decenija nalazi u znaku svestrana previranja, stavi u okvire ovoga ili onoga filozofskog sistema, u danom slučaju dijalektičko-materijalističkoga, može se slobodno označiti kao smion. Takav je slučaj sa *Studijama iz opće lingvistike* rumunjskoga lingvista Alexandru Graura, koji je poznat po većem broju priznatih radova s područja latinske i rumunjske gramatike objavljenih u toku niza godina što u zemlji što u inozemstvu i koji se ovim djelom okušava na općelingvističkom poprištu trudeći se da ga obuhvati sa što više strana. Usredotočivši pažnju na nekoliko ključnih općelingvističkih problema pisac nastoji odrediti sadržaj, principe i metode onoga što se sve do početka šezdesetih godina, osobito na području snažnijega utjecaja sovjetske naučne misli, razumjelo pod imenom »marksističke lingvistike«.

Da bi se što bolje shvatio sadržaj knjige, a posebno njezina idejna osnova, valja poći od predgovorâ dvaju izdanja, koji se – prvi u izvratku, a drugi u cjelini – donose na početku nove varijante, kako pisac označuje ovo drugo izdanje svoga djela.

Drugo izdanje od 1960, koje se ovdje prikazuje, veće je – sa svojih 515 strana teksta – gotovo tri puta od prvoga, koje je izašlo 1955.

Opća je lingvistika u Rumunjskoj – čitamo, pored ostaloga, u predgovoru prvom izdanju – veoma mlada nauka. Nekada su se, pod utjecajem mladogramatičarske škole, rumunjski lingvisti, izuzev nekolicinu, bavili uglavnom skupljanjem jezičnih činjenica, a da ih nisu ni među sobom povezivali ni iz njih izvlačili zaključaka općeg reda. Čak ni neka opća djela, koja su se pojavila u novije vrijeme, nisu zbog svoga idealističkoga karaktera pridonijela razvoju nauke. Takva je situacija i vani u svijetu, iako je da-

nas, zahvaljujući širenju spoznaja dijalektičkoga materijalizma, interes za općelingvistička pitanja toliko porastao, ne samo u redovima stručnjaka nego i u širim krugovima, da je opća lingvistika postala nastavni predmet na fakultetima.

Pisac dalje spominje kako je, zahvaljujući partijskoj obuci, stekao uvid u mnoge probleme marksističke filozofije što ih prije nije poznao, a sada se njima koristi u svome lingvističkom radu. U knjizi namjerava dati rješenje niza važnih općelingvističkih problema. Što se tiče marksističko-lenjinističke teorije, služio se brojnim djelima sovjetskih lingvista, dok je same jezične činjenice crpao kako iz rumunjske tako i iz strane, velikim dijelom zapadnoevropske lingvističke literature.

Takva kakva jest, knjiga – veli pisac – nije priručnik, jer u njoj izlaže uglavnom vlastite ideje, a isto tako ne obrađuje sve probleme nego samo neke važnije koji su mu se nametali. Radi se, dakle, o izboru članaka, u koji su ušli i neki prije objavljeni ili čitani radovi, ali usklađeni sa sadašnjim pogledima piščevim.

U predgovoru drugom izdanju osvrće se pisac na ocjene i kritike prvoga izdanja, napose na diskusiju koju je u svoje vrijeme organizirao naučni savjet Filološkoga fakulteta u Bukureštu, a koja je piscu stavila dvije bitne kritičke napomene:

a) da je pobrkao opću lingvistiku s lingvistikom marksističkom;

b) da ne obrađuje lingvističke probleme primjenjujući dijalektičko-materijalističku metodu, već obrađuje probleme dijalektičkoga materijalizma uz primjenu lingvističkih činjenica.

Autor se brani:

a) da lingvist-marksist ne može ne »brkati« opću lingvistiku s lingvistikom marksističkom stoga što se radi o općim stavovima od kojih nauka polazi;

b) da drugu napomenu prihvaća uvijajući da je udio lingvističkih činjenica ostao prkračćen u korist marksističko-filozofskih problema i da će u drugom izdanju dati više lingvističkoga materijala.

Pisac dalje ističe važnost seminarâ partijske obuke koji su u međuvremenu između dva izdanja organizirani na Institutu za lingvistiku u Bukureštu i na Filološkom fakultetu »C. I. Parhon« s ciljem da se studij dijalektičkoga i historijskoga materijalizma vodi na nivou stručnih zanimanja.

Kako bilo – zaključuje pisac –, on je prvi koji u svojoj zemlji utire putove marksističkoj lingvistici, pa ako ništa drugo, o njemu će se, kao o Ovidijeju Faetonu, moći reći da se dao na velik pothvat ako ga i nije priveo kraju.

*

Sadržaj je knjige podijeljen u pet razdjela: 1) filozofske kategorije i zakoni u primjeni na lingvistiku (str. 17–200), 2) jezik i mišljenje (str. 201–232), 3) zakoni jezika (str. 233–282), 4) jezik i društvo (str. 283–447), 5) metode, shvaćanja, stavovi (str. 449–513).

U prvom i najvećem razdjelu, koji obuhvaća više od trećine čitava opsega djela, riječ je o općim zakonima dijalektike u primjeni na jezični fenomen: o uzajamnoj zavisnosti elemenata u jezičnom sistemu, o kretanju i razvoju jezika, o jedinstvu i borbi suprotnosti, o kvantitativnim i kvalitativnim promjenama, o negaciji negacije, o slučajnosti i nužnosti, o odnosu oblika i sadržaja. Sam naslov razdjela obećava i dalje više nego što u njemu ima: autor se doduše svuda brine da navedene dijalektičke suprotnosti ispunji lingvističkim materijalom, što mu polazi za rukom čas više čas manje, ali se sistematičnost izlaganja ne temelji na lingvističkim činjenicama, nego na elementima učenja o dijalektici. Drugim riječima, sistem dijalektike ilustrira se jezičnim podacima, pri čemu se primjeri uzimlju obično redom s pojedinih nivoa jezične strukture: iz fonologije, morfologije, sintakse i leksika. Svakom se od tih nivoa prethodno priznaje status sistema (str. 20 i d.), ali se svaki od njih ponaša drukčije, tj. nema »izomorfizma«. Iako pisac dopušta strukturalnu narav promjena, osobito na području glasovnog razvoja (str. 26 i d.), a također na

području uzajamnoga utjecaja među različnim nivoima sistema (str. 31 i d.), u čemu se prepoznaju De Saussureove misli razvijene dalje u strukturalistâ, on se ograduje od švicarskoga učenjaka i od suvremenoga strukturalizma, osobito onoga danske i američke škole. Njegova misao da je jezik u početku slabo sistematičan i da se sistem oblikuje pojednostavnjivanjem u toku razvoja (str. 37 i d.) ostaje u svojoj općoj vrijednosti nedokazana, iako se da potvrditi nekim indoevropskim činjenicama. U pitanju odnosa između sinkronije i dijakronije pisac daje odlučno prednost dijakroničkom pristupu, koji je – smatra on – jedini u stanju da objasni sistematski karakter jezika (str. 83 i d.). Jezik je sistem u isto doba jedinstven i pun protivurječja, što i određuje njegov razvoj. U sporu oko proizvoljnosti jezičnoga znaka, pisac odstupajući od široko prihvaćenoga De Saussureova učenja, smatra da je znak »determiniran« i razlikuje u tome nekoliko stupnjeva (str. 175 i d.). Tvrdi da je glasovni sastav znaka, osobito u vrijeme postanka govora, bio određen sadržajem (str. 186 i d.), što je također samo pretpostavka.

Treba dodati da se u prvom razdjelu težište izlaganja često premješta s dijalektike na lingvistiku i obratno, pri čemu su jedne dijalektičke crte jezika bolje ilustrirane jezičnim podacima, a druge slabije (tako, na primjer, »pojedinačno i opće u jeziku«, str. 135 i d. i »skokovi u jeziku«, str. 118 i d.).

Oduvara od općelingvističkoga plana knjige nekoliko umetnutih posebnih tema, kao što su: »Latinska IV konjugacija« (str. 41 i d.), »Prezent latinskog glagola *fero*« (str. 63 i d.), »Mnogostruka etimologija« (str. 67 i d.), »Pogrešno oblikovanje riječi« (str. 88 i d.) i »Latinske imenice na *-us, -oris*« (str. 91 i d.). Sve su to, sami po sebi, vrijedni prilozi, većinom takvi na kojima je pisac prije radio, ali oni u dijelu općega sadržaja zauzimlju odviše mjesta. Takvih ćemo umetaka susretati i dalje.

Drugi je razdio knjige veoma kratak, ali u toliko jedinstveniji. U njemu se odnos između jezika i mišljenja promatra uglavnom na planu pitanja o značenju u jeziku, a također o razvoju značenja i o faktorima koji ga uvjetuju. Glavnom poglavlje o vezi između jezika i mišljenja (str. 202 i d.), u kojem ima veoma malo lingvističkoga materijala, oslanja se

uglavnom na opću marksističko-lenjinstičku postavku o jedinstvu jezika i mišljenja, dok ostala ostaju više ili manje na području poznatih pojmova iz učenja o jezičnom značenju.

U trećem se razdjelu raspravlja o različitim oblicima zakonitosti u jeziku, osobito s obzirom na statičke zakone jezika s jedne strane i razvojne s druge. Ovdje se pisac opet zaustavlja na problemima jezičnog razvoja (str. 240 i d.), a posebno na pitanju nejednake probojnosti različitih jezičnih razdjela: fonologije, morfologije, sintakse i leksika (str. 264 i d.). »Stabilnost se jezika – po riječima J. V. Staljinca, na kojega se pisac i inače obilno pozivlje – objašnjuje stabilnošću njegove gramatičke strukture i njegova osnovnoga fonda riječi« (str. 265). Kako su »gramatička struktura« i »osnovni fond riječi« pojmovi daleko manje određeni nego »morfologija« i »leksik«, oni lakše dopuštaju mogućnost promjena u toku razvoja, a da se ipak sačuva stabilnost sistema. Time se spašavaju dva suprotna principa u naravi jezika: promjena i ravnoteža. Uzgred rečeno, poglavlje o uzrocima promjena (str. 275 i d.) također je slabo ilustrirano jezičnim činjenicama.

Ovdje se uopće nameće misao da su mnoge stvari iz ovoga razdjela mogle biti tretirane u prvome, gdje bi našle svoj pravi okvir.

Sadržaj četvrtoga, također opsežna razdjela jest odnos jezika i društva, gdje se društveni karakter jezika objašnjuje dvjako: na planu cijepanja jezika kao sredstva općenja u okviru društvene skupine (geografska i socijalna diferencijacija jezika; str. 284 i d.) i na planu odnosa između razvoja jezika i razvoja društva (str. 344 i d.). Što se tiče ove druge teme, valja imati na umu da je upravo ona god. 1950. dala Staljinu povod da najprije u jednom članku u *Pravdi*, a odmah zatim u brošuri *Marksizam i problemi lingvistike* prelomi štap nad Marovim »novim učenjem o jeziku«, u kojem je postavka o zavisnosti razvoja jezika od razvoja društva zauzimala centralno mjesto. Stoga se naš autor, koji je nekada i sam bio marovac (v. predgovor prvom izdanju od 1955, str. 5), i ne zaustavlja opširnije na tom pitanju, već kao dva rijetka slučaja veze jezika i društva u razvoju navodi dva umetnuta poglavlja: »Srednji rod« (misli se u latinskom i ro-

manskom, posebno u rumunjskom; str. 345 i d.) i »'Biti' i 'imati'« (miješanje dvaju glagola u smislu franc. *il y a*; str. 361 i d.). Slijedi nekoliko poglavlja u kojima se, opet u smislu Staljinovih stavova o jeziku, pobija shvaćanje jezika kao nadgradnje: Jezik – smatra se odsada – nije klasno određen nego jedan i zajednički svim klasama zajednice (str. 368 i d.). Prema tome, skokovi u razvoju društva ne podudaraju se sa skokovima u razvoju jezika (str. 373 i d.), koji u osnovi slijedi vlastite putove. U poglavljima o načnu širenja novotvorina i o ulozi ličnosti u jeziku (str. 380 i d. i 383 i d.) polemizira pisac s idealističkim postavkama Vosslerovim i s talijanskim neolingvistima, koji u jeziku vide stvaralački akt ličnosti.

U okviru odnosa između jezika i društva raspravlja se također o problemu supstrata (str. 399 i d.), o umjetnim jezicima (str. 410 i d.), o jezicima šire upotrebe (str. 423 i d.), o progresu u jeziku (str. 438 i d.) itd.

U petom poglavlju, govoreći o metodama, shvaćanjima i stavovima u lingvistici, osobito s obzirom na suvremene pravce, pisac zauzima stav prema različitim »građanskim« školama u nauci, počev od De Saussurea do danas, upućujući na formalizam (str. 466 i d.), komzopolitizam (str. 472 i d.), idealizam (str. 477 i d.) i agnosticizam (str. 486 i d.) kao na njihove glavne nedostatke. Tu opet zlo prolaze s jedne strane De Saussure i strukturalisti sa svojim negativnim »opozicijama« namjesto pozitivnih obilježja, a s druge – Vossler i Croce s neolingvistima, među kojima su Bertoni, Bartoli, a posebno Bonfante. Vrijedna je ovdje diskusija o principima komparativno-historijskoga pristupa u jeziku, a također prigovor stavu: supstrat nam je nepoznat, dakle postupajmo kao da ga nema.

Tako nas pisac, preko kritike pogleda »građanske« lingvistike s jedne strane i već odbačenoga marizma s druge, vodi do definicije marksističke lingvistike (str. 505 i d.), koja u novom avaturu uključuje četiri bitne crte (str. 512):

1. shvaća jezik kao sistematsku cjelinu koje se činjenice među sobom prožimlju;
2. shvaća jezik u kretanju i stalnim promjenama;
3. istražuje veze razvoja jezika i razvoja društva;

4. smatra bitnom zadaćom lingvistike otkrivanje unutrašnjih zakona jezičnoga razvoja (dajući i vanjskim utjecajima očgovarajuće mjesto).

Težište je Graurove lingvistike, kako vidimo, na dijakroniji jezičnoga fenomena, što ostavlja premalo mjesta – samo u prvoj tački, u koju ide i pitanje odnosa između jezika i mišljenja. – problemima jezične sinkronije. Odatle u njega otvorena averzija prema sinkroničkom pristupu, osobito prema strukturalizmu, koji međutim upravo u to vrijeme ulazi sve više u sovjetsku lingvistiku. Treba uopće naglasiti da se piščev pokušaj da putem kritike postojećih lingvističkih učenja dođe do definicije marksističke lingvistike već preživio. Danas lingvistika, već i na području utjecaja sovjetske nauke, stupa novim putovima integracije svega današnjega mišljenja o jeziku nastojeći da razvija kako lingvističku teoriju tako i sve širu lingvističku praksu, koja se očituje u nizu primjena teoretskih postavki.

*

Na koncu ovoga osvrta na Graurove *Studije* valja se opet vratiti na predgovor njihovu drugom izdanju, odakle se vidi da je pisac, dotjerujući svoje općelingvističke poglede sa stanovišta marksizma, svu težinu posla kojega se prihvatio sagledao tek nakon iskustva s prvim izdaniem knjige: pisana u ambijentu gdje se u lingvistici veoma mnogo radi, ali gdje se oko suprotnosti između »građanskoga« i »marksističkoga« u nauci ne lome koplja, naišla je uglavnom na šutnju ili, u najboljem slučaju, na dvatри blijeda osvrta, koji također ne kažu mnogo. U takvim bi se okolnostima i odlučniji pristaša ove ili one filozofske doktrine osietio u ulozi zlosretnog vozača Sunčevih kola. S druge strane, neprilika je i u tome što su oba izdanja pripremana između dva krupna datuma u razvoju, da ne kažemo – peripetijama

sovjetske lingvistike: između Staljinove intervencije u lingvistici od 1950, koja obilježava kraj marizma u ime obnove »zdravih« tradicija u nauci, čak i onih mladogramatičarskih, i velike diskusije o strukturalizmu iz 1956–1958, koja je u svega nekoliko godina dovela do takve situacije u sovjetskoj lingvistici gdje su vrata širom otvorena svim mogućim školama, temama i metodama bez obzira na to odakle dolaze. U toj novoj situaciji, koja priznaje jednaka prava i sinkroničkom i dijakroničkom pristupu u proučavanju jezika i njegovih činjenica, naziv »marksistička lingvistika« sve se rjeđe susreće, iako lingvistički posao ne gubi time svoju naučnu bit.

U tom se smislu može reći da je Graurovo djelo, produbljujući tako reći u nevrijeme jaz između materijalizma i idealizma u lingvistici, stiglo na bojno polje prekasno.*

Unatoč svemu, mora se priznati da pisac ne vlada samo lingvističkim materijalom, koji je u njega široko zahvaćen i dobro odabran, nego isto tako i zakonima dijalektike, u svijetlu kojih nastoji da ga izloži. Ono u čemu pri tome ostaje na pô puta nisu većinom ni lingvistički ni dijalektički propusti, već teškoće u sistematskom povezivanju dvaju planova: široke filozofske pozadine i obilnih, ali više ili manje istrgnutih jezičnih činjenica. Da je knjiga planirana kao zaokružen lingvistički sistem, možda bi bio jasnije došao do izražaja i dijalektičko-materijalistički karakter jezičnih pojava, i to ne samo u razvoju nego i u stanju. Ali u tom bi slučaju trebalo u većoj mjeri iskoristiti pozitivna dostignuća suvremenih lingvističkih strujanja u svijetu.

U svakom slučaju, tko se ubuduće bude bavio traženjem dijalektičko-materijalističkih zakonitosti na području jezične stvarnosti naći će u Grauru, ako posegne za njim, mnogo korisnih stanovišta i dobro probrane građe.

Miroslav Kravar

* Među posljednjim radovima u okviru iste problematike isp. također: »Versuch einer Formulierung von Thesen marxistischer Sprachwissenschaft« (kolektivan rad), *Zeitschrift für Slawistik* 4 (1959), str. 534 i d., zatim zbornik Čehoslovačke akademije nauka *Problémy marxistické jazykovědy* (1962) i B. V. Gornung, »Mesto lingvistiki v sisteme nauk i ispol'zovanie v nej metodov drugih nauk«, *Voprosy jazykoznanija* 9/4 (1960), str. 31. i d.